

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישב, תשפ"ב, מספר 1446

יעקב לא אהב את יוסף מכל בניו

יונה בר-מעוז

שלה. ג. הכתוב מנמק את האהבה: "כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ" (שם:ג),³ ובכך אינו מתיר לקוראים לשגות בניחוש של המניע.

הנצי"ב (הרב נפתלי צבי יהודה ברלין), בפירושו "העמק דבר", עקב אחרי הופעות השם "ישראל" במקום "יעקב" בסיפור קורות יעקב ויוסף, והבחין מה מציין השם הזה. כבר בפעם הראשונה שבה הכתוב קורא ליעקב "ישראל", אומר הנצי"ב: "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל (בר' לה:כא) – לפכח צערו ממיתת רחל הלך בדביקות והתבודדות כדרך 'ישראל', ובזה מצא דרך הקודש לקבלוניה בשמחה". כלומר, השם "ישראל" מציין את היות יעקב במצב של התעלות רוחנית, וההתעלות הרוחנית הזאת מאפשרת לו לראות ראייה נבואית לעומקם של דברים.

ואכן, בעזרת הראייה הזאת בחן את מעשה ראובן ובלהה, כפי שפירשו הנצי"ב:

"וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל" (שם:כב) – גם זה שמע בעת שהיה בבחינת 'ישראל', על כן השכיל ברוח הקודש שלא נדחה ראובן מחמת זה, משום הכי "וַיְהִי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר" (שם), אבל אם היה שומע זה בעת שהיה בבחינת 'יעקב', לא היה כן.

גם על אהבת יוסף פירש הנצי"ב:

"וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב" (בר' לז:ג), לא כתיב 'יעקב אהב', ללמדנו שלא היתה האהבה משום דברים גופניים ושמוש טוב, אלא שראה בו עניינים רוחניים שראוי לאהבה.

אנו נלך צעד אחד נוסף בעקבות הנצי"ב, על אף שבפסוק הזה אין הוא מזכיר את רוח הקודש, ונציע שגם פה יש ראייה נבואית, וסביר להניח שהכול נעשה מתוך מודעות שבכך מתעצבת ההיסטוריה העתידה.

בדרך דומה, בלי להזכיר את רוח הקודש, מפרש הנצי"ב את מעשה "ישראל" כאשר שלח את יוסף "מעמק חברון" אל אחיו בשכם: "וַיֵּאמֶר יִשְׂרָאֵל" (בר' לז:ג) – לא כתיב 'יעקב', להגיד כי ברעיון נשגב הגיע לידי כך לשלוח את בנו למקום סכנה".

ואנו נוסיף על דברי הנצי"ב: יעקב לא היה מודאג משלום בניו ושלום הצאן, שכן אילו היה מודאג באמת, היה שולח כמה עבדים שיש בידם לעזור במקרה של איום פיזי על חיי בניו, דבר שיוסף לבדו לא יכול היה לעשות. שליחת יוסף נעשתה כיוון שיעקב שמר את

כותרת המאמר אינה מעידה על רצון לשכתב את התנ"ך, אלא על רצון לעורר את הקורא לדייק בכתוב.

סיפור יוסף ואחיו אהוב על כל לומדי התנ"ך ופרשניו, ולעיתים קרובות שומעים בהרצאות וקוראים בספרים, שמקור אהבת יעקב ליוסף הוא היותו פרי אהבתו לרחל. גם קורא מעמיק כמו הרב יונתן זקס, כותב: "יעקב עשה מה שעשה מתוך אהבה. רגשותיו כלפי רחל הציפו אותו, וכמוהם רגשותיו כלפי יוסף בנה הבכור".¹ אלא שכבר אחי יוסף הבינו כי אין זו סיבת האהבה. הם חשבו שהסיבה היא הדיבה שהביא יוסף, כפי שמוכיח ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בפירושו "משך חכמה":

"וַיֵּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֶתוֹ אָהַב אָבִיהֶם מִכָּל אָחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ" (בר' לז:ד), הענין דבלא זה היו סבורים מפני שהוא בן רחל אהובתו, לכן אוהב גם בניה יותר מכולם. אבל כאשר ראו כי אותו אהב מכל אחיו, היינו אף מבנימין, לכן הוא ודאי מפני הדבה שמביא עליהם ומתכבד ומתיקר אצל אביהם בקלונם, לכן "וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ". ופשוט.

הטעות שטעו האחים בהערכתם (שיוסף נאהב בגלל הדיבה) הייתה נמנעת אילו יכלו לקרוא את הכתוב המתאר את האהבה ליוסף: "וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֻנֹת פְּסִים" (שם:ג), ואנו הקוראים אותו יכולים להימנע מטעויות אחרות.

בכתוב הזה יש שלוש עובדות, והראשונה שבהן היא החשובה ביותר: א. האהבה אינה מיוחסת ליעקב אלא ל"ישראל".² הסיפור אמנם התחיל בדמותו של יעקב: "אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף..." (שם:ב), אך "ישראל" הוא האוהב. להלן נרחיב במשמעות השינוי הזה. ב. הכתוב מתאר את האהבה בעזרת "עבר מושלם" (past perfect): "אהב", ולא בעבר סיפורי: "וַיֵּאָהֵב", ומשמעות הדבר שהאהבה קדמה להבאת הדיבה ואינה תוצאה

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** המאמר מוקדש לבני, עודד בר מעוז, שלאחר פרישתו מן הצבא משתדל לקיים בכל מאוודו מצוות 'כיבוד אב ואם'.

1 שיג ושיח, ירושלים 2019, כרך ב, ע' 327.

2 אותו "ישראל" שנקבע שמו משמיים; פעם על ידי האיש הנאבק עם יעקב (בר' לב:כט), ופעמיים על ידי א-לוהים: "וַיֵּאמֶר לוֹ אֱ-לֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל" (בר' לה:י).

3 לנימוק הזה התייחסתי במאמרי: "אבל אשמים אנחנו", דף שבועי לפרשת "וישב" תשס"ט (מס' 787).

וַיֹּאמֶר הֲנֵה בְנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלַיךָ וַיְתַחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה (בר' מח:א-ב).

יעקב החולה ששומע על בוא יוסף הופך לפתע לישראל בריא, וישראל זה יהיה גיבור המשך הסיפור, והוא שיברך את נכדיו ויכללם בין בניו. ותשובתו ליוסף על פשר העדפת הצעיר על פני הבכור תסביר באופן ברור את שינוי שמו:

וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמִינוֹ וַיִּשֶׁת׀ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצְּעִיר וְאֵת שְׂמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שְׂכַל אֵת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו לֹא כֵן אָבִי כִּי זֶה הַבְּכֹר שִׁים מִיָּנֶךָ עַל רֹאשׁוֹ. וַיִּמָּאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְנִי יְדַעְתִּי גַם הוּא יְהִי לָעַם וְגַם הוּא יִגְדַל וְאֹלָם אֲחִיו הִקְטִין יִגְדַל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יְהִי מְלֵא הַגּוֹיִם (שם:יד-ט).

ישראל שם את יד ימינו על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה אף מבלי לראותם בעיני הבשר, כי בעיני הרוח הוא רואה את האמת. הוא מסביר ליוסף כי שימת הידיים אינה קובעת את עתיד הילדים, אלא להפך; העתיד הוא שקובע איך לשים אותן, והעתיד קבע כי יוסף הוא הבכור הנוטל פי שניים בנחלה בארץ, וצעיר בניו יהיה דומיננטי בתולדות העם יותר מאחיו הגדול.

אף בקשתו של יעקב להיקבר במערת המכפלה ולא במצרים נאמרת מפי "ישראל" (בר' מז:כט-לא),⁷ כי היא תטרים את היציאה ממצרים והשיבה לארץ כנען. כאות תודה על העתיד הטוב, וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה – לא ליוסף אלא לא-לוהים, כפי שפירש הנצי"ב:

"על ראש המטה" – להקב"ה השתחוה. ורק באשר יוסף עמד לפניו לא רצה להשתחוות על פניו כדרך ישיבתו, שלא יהי נראה משתחוה ליוסף... על כן היסב ראשו על צדו לראש המטה.

וכמובן, כאשר יברך יעקב הנוטה למות את שנים עשר בניו, בברכות שהן תחזית העתיד של "שבטי ישראל", הן תאמרנה מפי "ישראל", כפי שנאמר בתחילתן: "הַקְּבֹצוּ וְשִׁמְעוּ בְנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל-יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם" (בר' מט:ב), וכך משתמע גם מסופן: "כָּל-אֱלֹהֵי שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִים עֶשֶׂר וְזֹאת אֲשֶׁר דָּבַר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרַכְתּוֹ בְּרֶךְ אֹתָם" (מט:כח).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 ודייק הנצי"ב: (ויקרא:ב) "ימי ישראל" (למות), ולא כתיב 'יעקב', באשר לא הרגיש חולי וחלישות שיבין מחמת זה כי קרבו ימיו, אלא מחמת שהוא ישראל היה לו הערה רחנית שקרבו ימיו.

חלומות הגדולה של יוסף, וכדי שהם יתגשמו, היה צורך להפגיש את יוסף עם אחיו. אז יוכל יוסף למלא את תפקיד המנהיג שיועד לו משמיים: לדאוג לשלום אחיו.

בגלל אבלו הכבד על יוסף לא יכול היה יעקב להתעלות לראייה נבואית במשך זמן רב,⁴ והוא שלח את בניו לשבור בר במצרים בלי לחוש שזהו צעד גורלי לאומה. לכן הוא מכונה פעמיים "יעקב": "וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ? (בר' מב:א). אבל הכתוב אומר בהמשך כי "בני ישראל" הם הבאים מצרימה: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשֹׁבֵר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי הָיָה הָרֶעִב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (שם:ה), וזוהי הפעם הראשונה שהם קרויים כך במסגרת האירועים שהתרחשו אז,⁵ כי בכניסתם זאת למצרים התחילה למעשה גלות מצרים.

ברור מכל האמור לעיל, שיעקב האב הוא המתאבל על היעלמות יוסף, אבל 'ישראל' הוא שיתנחם בסופו של דבר: "וַתַּחֲי רִיחַ יַעֲקֹב אַבְיָהָם. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חַי אֲלֵכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרָם אָמוּת" (בר' מה:כז-כח). והנצי"ב פירש: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל – הַשִּׁיג מַעֲלַת 'יִשְׂרָאֵל', וְרָאָה בְרוּחַ הַקּוֹדֵשׁ כִּי יוֹסֵף עוֹמֵד בְּצַדְקוֹ, וְאָמַר: 'רַב' וְגו', אֲלֵכָה וְאֶרְאֶנּוּ". לדברי הנצי"ב נוסף, כי "ישראל" נוכח שבחירתו ביוסף אכן הייתה ברוח הקודש.

למרות שהנצי"ב אינו מתייחס לקריאת השם "ישראל" במפגש המחודש והמרגש של יעקב עם יוסף, נראה כי התייחסות לשם הזה יש בה כדי להכריע בשאלה שולית כביכול; מי בכה במפגש, יוסף או יעקב, ככתוב: "וַיֹּאסֶר יוֹסֵף מִרְפָּבְתּוֹ וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גְּשֻׁנָּה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צְוָארָיו וַיִּבֶךְ עַל צְוָארָיו עוֹד" (בר' מו:כט). רמב"ן טען טענה הגיונית לכאורה: "ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה, אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל, או הבן הבחור המולך?". אך לא האב הזקן פגש את יוסף, אלא "ישראל", אבי האומה, ושם זה מודגש שוב בפסוק הבא: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אָמוּתָה הַפֶּעַם אַחֲרֵי רְאוּתִי אֵת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדָךְ חַי (שם:ל). על כן, עומק הפשט הוא פירושו של רש"י בעקבות חז"ל: "אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו; ואמרו רבותינו⁶ שהיה קורא את שמע". היינו, בשעת הפגישה הייתה תודעת יעקב משוטטת בעולמות עליונים, וחווה מה משמעות המהלך הזה לעתיד האומה. קרוב לוודאי שהוא נפעם גם מן הדרך שבה נתאששה בחירתו ביוסף כמנהיג אחיו, שהרי במקום כתונת הפסים שעשה לו, הוא רואהו עתה לבוש שש עם רביד זהב ויושב במרכבת מלכות.

את השלב הסופי, המקבע את יוסף כבחיר אחיו, "ישראל" עושה הפעם על ערש חוליו של "יעקב": "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הֲנֵה אָבִיךָ חָלָה וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם. וַיִּגַּד לְיַעֲקֹב

4 כפי שהבחינו חז"ל: "ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות" (בבלי פסחים ק"ז ע"א).

5 אמנם קדמו לפסוק זה שתי הזכרות של "בני ישראל", אך הם היגדים שמסכמים תופעה עתידית, ולא פעולות שהתרחשו בזמן הסיפור: "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנפש" (בר' לב:לג); וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוּם לִפְנֵי מֶלֶךְ מִלְּךְ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל" (בר' לו:לא).

6 מדרש אגדה לבראשית, מהדורת בובר, וינה תרנ"ד (על בר' מו:כט).